

TESHIKTOSH G'ORI

*Termiz Davlat pedagogika instituti
3-kurs talabasi Rustamova Sevinch*

Annotatsiya. Teshiktosh g'ori O'zbekistonning Surxondaryo viloyatida joylashgan bo'lib, insoniyatning paleolit davriga oid noyob arxeologik yodgorliklardan biridir. Bu g'orda neandertal odam qoldiqlari, tosh qurollar va diniy marosim izlari topilgan. Tadqiqotlar bu joyda yashagan odamlarning madaniyati, ovchilik faoliyati va e'tiqodlari rivojlanganligini ko'rsatadi. Teshiktosh g'ori ilmiy tadqiqotlar va sayyohlik uchun muhim obyekt bo'lib, insoniyat tarixining dastlabki bosqichlarini o'rganishda katta ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Teshiktosh g'ori, neandertal odam, paleolit davri, arxeologik yodgorlik, O'zbekiston tarixi, diniy marosimlar, Boysun tog'lari, arxeologiya, madaniy meros, qadimiy g'or.

Annotation. Teshiktosh Cave, located in Surkhandarya region of Uzbekistan, is a unique archaeological site dating back to the Paleolithic era. The cave contains remains of Neanderthal humans, stone tools, and traces of ritual practices. Research indicates that the inhabitants of this site had a developed culture, hunting activities, and spiritual beliefs. Teshiktosh Cave serves as an important object for scientific studies and tourism, shedding light on the early stages of human history.

Keywords: Teshiktosh Cave, Neanderthal, Paleolithic era, archaeological site, history of Uzbekistan, ritual practices, Baysun Mountains, archaeology, cultural heritage, ancient cave.

Teshiktosh g'ori O'zbekistonning janubi-sharqiy qismida, Surxondaryo viloyatida joylashgan bo'lib, arxeologik va tarixiy ahamiyatga ega yodgorliklardan biridir. Bu g'or insoniyatning ilk davrlari, xususan, paleolit davri madaniyatini o'rganishda muhim manba hisoblanadi.

Teshiktosh g'ori ilk bor 1938-yilda arxeolog A.P. Okladnikov boshchiligidagi ekspeditsiya tomonidan kashf etilgan. Tadqiqotlar davomida bu yerda neandertal odam qoldiqlari va turli tosh qurollar topilgan. Eng muhim topilmalardan biri bu g'orda yashagan taxminiy 8-10 yoshli bolaning skeleti bo'lib, u "Teshiktosh neandertali" nomi bilan mashhur.

Xitoyning Szilin universiteti paleoantropologlari guruhi O'zbekiston hududidagi paleolit davriga tegishli Teshiktosh g'oridan topilgan bosh suyagi asosida raqamli 3D-restavratsiya texnologiyasi yordamida neandertal bolaning tashqi qiyofasini qayta tikladi. Bu haqda "Sinxua" xabar bermoqda. Bu toshga aylangan odam bosh suyagining kompyuterdan foydalanib 3D-restavratsiya yordamida qayta tiklanishi

bilan bog'liq birinchi holatdir. Bu paleoarxeologik ekspozitsiya sohasidagi muhim yutuq ham hisoblanadi, deyiladi xabarda. Qayta tiklash ishlari Xitoy va Rossiya o'rtasida arxeologiya sohasida tashkil qilingan birinchi qo'shma laboratoriya - Yevrosiyo hududida atrof-muhit o'zgarishi va odam adaptatsiyasini o'rganish bo'yicha xalqaro qo'shma bioarxeologik laboratoriya tomonidan amalga oshirildi. Bundan taxminan 300 ming - 40 ming yil avval yashab o'tgan 8-9 yoshlardagi neandertal bolaga tegishli bo'lgan bosh suyagi 1938-yilda topilgan.[1,78].

Moskva davlat universiteti Ilmiy-tadqiqot instituti va Antropologiya instituti direktori akademik Aleksandra Bujilovaning so'zlariga ko'ra, bu topilma Osiyoda aniqlangan neandertal odamning ilk qoldiqlari hisoblanadi. Bu suyak, shuningdek, osiyolik neandertalning saqlanib qolgan yagona bosh suyagi hamdir. Uning kashf etilishi neandertallar sharqqa qarab intilganini isbotlagan. Yangi rekonstruksiya neandertal bolaning qiyofasini yanada ishonchliroq ko'rinishga keltirdi, shuningdek, uning o'ziga xos jihatlarini ko'rsatib berdi, dedi Bujilova.

Ekspertlar fikricha, yangi rekonstruksiya Yevrosiyo hududidagi ibtidoiy odamlarning qiyofasini ko'rgazmali tarzda namoyon etish bilan birga, Markaziy Osiyodagi neandertallarni yanada chuqurroq o'rganish uchun yangi g'oyalarni ham taqdim etadi. Boysunning marmar qoyalari bag'rida, Zovtalashsoy darasi yaqinidagi dovonda Teshiktosh g'ori joylashgan. Bu joyda XX asrning 30-yillarida olimlar 9 yoshli neandertal bola va qadimgi hayvonlarning qoldiqlari - echki shoxlari, yovvoyi ot va leopard qoldiqlarini topgan. Yaqin atrofda tosh asriga tegishli mehnat qurollari ham topilgan. Dastlab qoldiqlar 8-9 yoshli qizaloqqa tegishli ekanligi isbotlangan. Antropolog olim M.M.Gerasimovning mehnati samarasi o'laroq 8-9 yoshli neandertal qizning qiyofasi tiklangan bo'lib, uni Termiz arxeologiya muzeyida ko'rish mumkin.

Teshiktosh g'oridan topilgan ashyolar insoniyatning dastlabki davrlardagi hayoti va turmush tarzi haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. G'orda topilgan:

- Toshdan yasalgan qurollar – ov va kundalik hayot uchun ishlatilgan.
- Hayvon suyaklari – ular o'sha davr odamlarining ovchilik bilan shug'ullanganini ko'rsatadi.

- Odam qoldiqlari – antropologik tadqiqotlar orqali bu neandertal odamning tashqi qiyofasi, fiziologik xususiyatlari va madaniyati haqida bilimlar berilgan.

Bola skeleti topilgan joyga shox-shabba va yovvoyi echki shoxlari qo'yilgani, o'sha davrda diniy e'tiqodlar yoki dafn marosimlari mavjud bo'lganligini anglatadi. Bu neandertallarning rivojlangan tafakkurga ega bo'lganidan dalolatdir.

Teshiktosh g'oridagi bolaning skeleti atrofida yovvoyi echki shoxlarining joylashtirilishi bu neandertallar orasida diniy e'tiqodlar va o'ziga xos marosimlar mavjud bo'lganini ko'rsatadi. Bu dafn marosimining bir turi sifatida qabul qilinadi va o'sha davr odamlarining ma'naviy hayoti rivojlanganini anglatadi. Bu hodisa neandertallarning oddiy hayvonlardan ajralib turadigan o'ziga xos madaniyati

bo'lganini tasdiqlaydi.[2,130].

Avvalroq neandertallar faqat yovvoyi, rivojlanmagan mavjudotlar deb hisoblangan. Ammo Teshiktosh g'ori va boshqa arxeologik yodgorliklardan olingan ma'lumotlar bu qarashni rad etdi. Neandertallar:

- O'tkir asbob-uskunalar yasashni bilgan.
- Tabiatga moslashib yashagan.
- Jamiyat bo'lib harakat qilgan va o'zaro hamkorlik qilgan.

Teshiktosh g'ori Boysun tog'larining tabiiy go'zalligida joylashgan. Bu joyda yashash uchun zarur bo'lgan suv, oziq-ovqat manbalari va ov qilish imkoniyatlari bo'lgan. G'or qishda sovuqdan, yozda issiqdan himoya qiluvchi tabiiy boshpana vazifasini bajargan.

Teshiktosh g'ori ustida olib borilgan tadqiqotlar bir necha o'n yillar davom etdi. Har bir yangi tadqiqot natijasida g'orning o'tmishi haqida yangi ma'lumotlar ochildi. Masalan, zamonaviy texnologiyalar yordamida skelet DNKsi o'rganilib, neandertallarning genetik xususiyatlari va zamonaviy inson bilan bo'lgan o'xshashliklari aniqlanmoqda.[3,95].

Bugungi kunda Teshiktosh g'ori sayyohlar va olimlar uchun qiziqarli manzil hisoblanadi. Surxondaryo viloyati orqali bu g'orga borib, qadimiy tarixga guvoh bo'lish mumkin. Shuningdek, bu hudud ekologik turizm uchun ham qulay. Teshiktosh g'ori O'zbekistonning muhim arxeologik yodgorliklaridan biri sifatida davlat muhofazasiga olingan. Uning topilmalari va arxeologik merosi ilmiy-tadqiqot institutlari tomonidan o'rganilmoqda. Ammo tabiatning ta'siri va inson faoliyati tufayli g'orni asrash bo'yicha qo'shimcha choralar ko'rish zarur.

Teshiktosh g'ori O'zbekiston hududidagi yagona qadimiy g'or emas. Mamlakatimizda Ko'lbuloq, Obi-Rahmat, Amir Temur g'ori kabi boshqa tarixiy joylar ham bor. Ammo Teshiktosh g'ori neandertallar haqida aniq dalillar beradigan noyob yodgorlik sifatida ajralib turadi. Teshiktosh g'ori faqatgina tarixiy yodgorlik emas, balki insoniyatning ilk davrlaridagi hayot tarzini aks ettiruvchi qimmatli manba hamdir. Ushbu g'or haqida ilmiy va madaniy tadqiqotlar davom etmoqda va uning o'tmishi hali ko'plab sirlarga to'la. Teshiktosh g'ori nafaqat O'zbekiston, balki butun dunyo uchun katta ahamiyatga ega tarixiy obida hisoblanadi.[4,228].

Teshiktosh g'ori Boysun tog'larining janubiy yonbag'rida joylashgan. G'orning uzunligi taxminan 50 metr bo'lib, keng va balandligi qulay yashash sharoitlarini ta'minlagan. Bu hududdagi iqlim va tabiiy resurslar neandertallarning yashashi uchun mos bo'lgan. Teshiktosh g'ori nafaqat O'zbekiston, balki Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutadi. Bu yodgorlik insoniyatning dastlabki rivojlanish bosqichlari va madaniy evolyutsiyasini o'rganishda bebaho manba hisoblanadi. Hozirda g'or hududi va uning topilmalari arxeologik meros sifatida himoya qilinadi.

Xulosa qilib aytganda Teshiktosh g'ori O'zbekistonning qadimiy tarixi va

madaniyatini o'rganishda katta ahamiyatga ega bo'lib, insoniyatning ilk davrlardagi hayoti haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi. Ushbu yodgorlik kelajak avlodlar uchun ham o'tmish sirlari va madaniyatini o'rganishda davom etadigan noyob manba bo'lib qoladi.

Teshiktosh g'ori insoniyatning ilk davrlaridagi hayot tarzini o'rganishda muhim arxeologik yodgorlik hisoblanadi. G'ordan topilgan neandertal odam qoldiqlari, tosh qurollar va diniy marosim izlari qadimgi odamlarning rivojlangan tafakkuri va madaniyatini tasdiqlaydi. Tabiiy sharoitlari tufayli bu g'or paleolit davri odamlarining yashashi uchun qulay joy bo'lgan. Teshiktosh g'ori nafaqat O'zbekiston, balki butun dunyo ilmiy jamoatchiligi uchun katta ahamiyatga ega bo'lib, uning o'rganilishi insoniyat tarixining ko'plab sirlari va qadimiy madaniyati haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Ushbu yodgorlikni asrash va o'rganishni davom ettirish kelajak avlodlar uchun muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Okladnikov, A.P. Teshiktashskaya neandertalets. Moskva: Nauka nashriyoti. - 1949.
2. Андреев, А. В. Древние обитатели Средней Азии. Ташкент: Фан. -1965.
3. Tattersall, I. The Last Neanderthal: The Rise, Success, and Mysterious Extinction of Our Closest Human Relatives. New York: Macmillan.-1995.
4. Yo'ldoshev, H. T. O'zbekiston arxeologiyasi. Toshkent: Universitet nashriyoti.-2018.
5. <https://daryo.uz/2023/01/18/ozbekistondagi-gordan-topilgan-neandertal-bolaning-tashqi-qiyofasi-qayta-tiklandi>